

УДК [811.161.2'373:811'373]:340.113

Н.В. АРТИКУЦА
м. Київ, Україна

ЮРИДИЧНЕ ТЕРМІНОЗНАВСТВО В УКРАЇНІ: СУЧАСНИЙ СТАН, ОСНОВНІ НАПРЯМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

У статті представлено широкий спектр наукових праць українських мовознавців і правознавців у сфері вивчення юридичної термінології, актуалізації проблем її вкоренення та уніфікування в Україні, практичного вирішення мовно-термінологічних питань у сучасній юриспруденції. Аналіз та систематизація наукового доробку українських учених допомагають визначити, в яких основних напрямках здійснюються й надалі розвиватимуться наукові пошуки у сфері юридичного термінознавства – нової самостійної спеціалізованої галузі міждисциплінарних досліджень, які актуальні завдання потребують першочергового вирішення.

Ключові слова: термін, термінознавство, юридичний термін, юридична термінологія, юридичне термінознавство, юридична термінографія, юридична техніка, напрями термінознавства, галузеве термінознавство.

У статті «Термінологічно-правовий фонд української мови: проблеми методології дослідження» (1999), уперше характеризуючи юридичне термінознавство і юридичну термінографію як нові спеціалізовані напрями дослідження термінологічно-правового фонду української мови, що синтезують сучасні методологічні підходи й методичний апарат мовознавчих і юридичних наук, ми окреслили в загальних рисах їх предмет, мету, теоретичні та практичні проблеми, актуальні завдання тощо [1, с. 166]. У цій розвідці було виділено два основні напрями юридичного термінознавства – *історичне* та *сучасне*. Нині ж, ураховуючи стрімкий розвиток термінознавчої науки та юриспруденції, дослідження феномена юридичної термінології набуло поліпарадигмального характеру.

Мета статті – виявити спектр сучасних наукових праць (дисертацій та наукових статей) українських мовознавців і правознавців із проблем юридичної термінології та на основі аналізу й систематизації наукових пошуків визначити, в яких напрямках здійснюються й надалі розвиватимуться дослідження у сфері юридичного термінознавства, які актуальні проблеми потребують вирішення.

Щоб уявити масштаби проведених розвідок українських науковців у царині юридичної термінології, потрібно проаналізувати передусім доробок державних органів та академічних установ (Комітету наукової термінології

НАН України, Інституту української мови НАН України (відділ граматики та наукової термінології), Інституту мовознавства ім.сн О.О. Потебні, Інституту законодавства Верховної Ради України, Інституту держави і права ім. В.М. Корецького НАН України (відділ енциклопедичних юридичних видань), відділів електронних баз термінів законодавства при Верховній Раді України, Кабінеті Міністрів України, Міністерстві юстиції України; Українського мовно-інформаційного фонду НАН України, Центру Технічного комітету стандартизації науково-технічної термінології, а також Української комісії з питань правничої термінології (1995 – 2000), Центру правничої термінології, перекладів та словників Української правничої фундації тощо.

Серед видань, що періодично розміщують статті з проблем української юридичної термінології, варто виокремити: часопис «Українське право» (з 1994 р. у рубриках «Українська правнича мова» та «Правничий текст: лінгво-правові аспекти»), юридичний журнал «Право України» (з 1997 р. у рубриці «Нові права – належну увагу»), але й головно – фахові збірники наукових праць «Українська термінологія і сучасність» (з 1997 р.), збірники наукових праць конференції «Проблеми української термінології» (з 2004 р.), Вісник Національного університету «Львівська політехніка» у серії «Проблеми української термінології» (з 1990 р.), журнали «Мовознавство» та «Українська мова», «Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України», «Бюлетень Міністерства юстиції України», «Вісник Академії правових наук України» та ін.

В Україні з середини 90-х років і донині проведено низку наукових, науково-організаційних та науково-практичних заходів (конференцій, нарад, семінарів, круглих столів), на яких питання української юридичної термінології ставали предметом обговорення та дискусій. Серед них: «Право і лінгвістика» (Сімферополь, 2004), щорічна «Українська мова в юриспруденції» (з 2005), «Мовно-термінологічні проблеми сучасного законодавства» (Київ, 2012; 2013). У межах деяких конференцій створено секції з правничої лінгвістики: «Проблеми прикладної лінгвістики» (Одеса, 2008), «Горизонти прикладної лінгвістики і лінгвістичних технологій MegaLing'2013» та ін.

Вивчаючи юридичну термінологію з різних позицій, у різних площинах, але маючи спільну мету усебічного вивчення цього феномена, правознавці й мовознавці формують більш об'єктивне й більш цілісне розуміння його сутності й специфіки, складу й структури терміносистем права, системних зв'язків та характеристик термінів. Порівняльний аналіз творчого доробку фахівців у сфері дослідження юридичної термінології надає можливість зробити цікаві висновки щодо пріоритетності, спрямованості наукових пошуків, виявити ділянки, де перехрещуються наукові інтереси, й ті, що становлять сферу специфічної зацікавленості та виняткової компетенції кожної з них.

На рівні мовознавчих дисертаційних досліджень юридичну термінологію вивчають у цей час у різних напрямках, із застосуванням багатоаспектного підходу й на різному мовному матеріалі. Дисертації в українському мовознавстві присвячені як діахронійному, так і синхронійному аналізу юридичної лексики та термінології. Історичні та історіографічні аспекти вивчення юридичної термінології представлено в працях Б.Р. Стецюка «Юридична лексика кримінально-процесуального права Гетьманщини» (1999); М.Б. Вербенец «Юридична термінологія української мови: історія становлення і функціонування» (2004);

Н.Й. Коцюби «Українська термінологія державного управління (становлення та розвиток)» (2004); Н.С. Трач «Українська правнича термінологія у ХХ ст.» (2009); М.М. Паночко «Розвиток української юридичної термінології в Західній Україні (1772 – 1919)» (2013). У синхронії аналізує терміносистему права С.А. Толста – «Правнича термінологія в законодавчих актах України» (2006).

Окремі галузеві терміносистеми у різних мовних аспектах привернули увагу П.Є. Луньо («Термінологія конституційного права України: історія становлення та системна організація»; 2014), Т.В. Лепехи («Лексико-семантичні та словотвірно-структурні особливості судово-медичної термінології»; 2000); О.В. Шпильківської («Українська термінологія фінансового права: семантичний, дериваційний та функціональний аспекти»; 2010); Л.Є. Гапонової «Формування української криміналістичної термінології»; 2012); Н.В.Руколянської («Лексика текстів кримінально-процесуального права в українській мові»; 2013).

Сфокусували увагу на проблемі запозичень Г.А. Сергєєва («Англомовні запозичення в українській правничій термінології»; 2002); І.І. Вакулик («Запозичення з класичних мов у науковій термінології сучасних європейських мов (на матеріалі юридичних та економічних термінів української, російської, німецької, французької, англійської мов)»; 2004); Д.І. Смужаниця («Запозичення як результат контактування мов (на матеріалі юридичних термінів української і французької мов)»; 2011).

Найбільш актуальними напрямками нині є порівняльний та порівняльно-типологічний, при цьому, як правило, застосовують багатоаспектний підхід до аналізу терміносистем, здійснюваний на матеріалі двох і більше мов. Так, типологічне зіставлення семантики терміноодиноць провела А.М. Ляшук («Семантична структура юридичних термінів української та англійської мов»; 2007); склад, формування, специфіку, процеси творення термінів правових документів ЄС дослідила В.І. Романченко («Лінгвістичні аспекти становлення терміносистеми правових документів Європейського Союзу (на матеріалі німецької та шведської мов)»; 2012); багатоаспектну характеристику терміносистеми на матеріалі трьох мов надала О.В. Баланаєва («Лексико-семантична, словотворча і синтаксична структура сучасної юридичної терміносистеми (на матеріалі російської, української, німецької термінологій)»; 2013); А.Л. Гідора («Терміносистеми правових актів ЄС (на матеріалі англійської, німецької, французької та української мов)»; 2017).

Різні мовні аспекти термінології правового євролекту та проблеми перекладу висвітлено у дисертації Д.С. Касяненко «Особливості перекладу та лексичної гармонізації законодавчих актів ЄС в контексті євроінтеграції України» (2011). О.А. Шаблій, присвятивши кандидатську дисертацію одному з актуальних питань юридичного перекладу – «Міжмовна термінологічна омонімія як проблема термінографії перекладу (на матеріалі німецької та української юридичних терміносистем)» (2002), далі продовжила дослідження аспектів юридичного перекладу комплексно, багатоаспектно та узагальнила результати своєї роботи в докторській дисертації «Теоретичні засади і методика німецько-українського юридичного перекладу» (2012) та монографії «Німецько-український юридичний переклад: методологія, проблеми, перспективи» (2012).

Дослідження юридичної термінології на матеріалі інших мов представлене в працях М.І. Гумовської «Англійська юридична термінологія в економічних текстах: генезис, дериваційні та семантико-функціональні аспекти» (2000); Е.Т. Дерді «Словотвірні та структурно-семантичні характеристики англійських юридичних термінів» (2003); І.В. Сапожник «Номінативно-когнітивні та семантико-дискурсивні характеристики термінів комерційного права в сучасній англійській мові» (2007); О.В. Минзак «Юридичні терміни-антоніми в англійській мові: структурно-семантичний та функціональний аспекти» (2014); С.В. Постриган «Усталені словосполучення в німецькому інституційному юридичному тексті: лінгвокультурологічний та комунікативно-прагматичний аспекти» (2009); Е.В. Неженець «Варіантність російських термінів юриспруденції в системному та комунікативно-прагматичному аспектах» (2003); О.О. Конопелькіна «Найменування осіб за родом діяльності в сучасній російській мові (економіко-правова сфера)» (2008); Доу Кеюнь «Юридична лексика із семою 'особа' як парадигматична система (на матеріалі судових промов адвоката і прокурора)» (2014); О.О. Катачина «Чеська термінологія позначення правопорушень» (2013); О.Д. Рустемов «Юридична термінологія кримськотатарської мови: еволюція розвитку, сучасний стан, способи кодифікації» (2012); А.Г. Рижков «Юридична термінологія корейської мови: структура та семантика» (2007).

У сучасних правознавчих дисертаційних працях проблеми юридичної термінології і мови права розглядають, як правило, у руслі загальної теорії держави і права, історії та філософії права, різних галузей права. Так, в історичному та історіографічному аспектах вивчає проблему О.М. Каленюк («Розвиток української правничої термінології на західноукраїнських землях наприкінці ХІХ – на початку ХХ століття»; 2015); у загальнотеоретичному плані – М.І. Любченко («Юридична термінологія: поняття, особливості, види»; 2012); у філософсько-правовому контексті семіотики та мови права – С.Е. Зархіна («Мова права як предмет філософсько-логічного аналізу»; 2005).

Як складник мови певної галузі або спеціалізованої сфери професійної діяльності вивчають термінологію В.Я. Радецька («Мова науки криміналістики»; 2002); В.М. Агаманчук («Термінологія криміналістичних експертиз: сучасні проблеми вивчення та практичного використання»; 2012); О.С. Коллушева («Англійська адміністративно-правова термінологія в адміністративному праві України»; 2017), як змістовий складник акта(ів) – З.А. Тростюк («Поштітний (поняттєвий – Ред.) апарат Особливої частини Кримінального кодексу України»; 2000); П.М. Балгаджи («Юридична мова правозастосовних актів»; 2008).

Як важливий інструмент юридичної техніки й засіб формулювання законодавчих дефініцій розглядають у своїх дисертаціях термінологію Т.С. Подорожна («Законодавчі дефініції: поняття, структура, функції»; 2009), А.В. Хворостянкіна («Законодавчі дефініції у правовій теорії та практиці європейських держав (порівняльний аналіз)»; 2012); О.В. Кушнар'ова досліджує тему «Уніфікація нормативної правової термінології у процесі нормотворення» (2015).

Утім, розглянуті вище праці ще не дають повної картини того, в яких напрямках здійснюються наукові пошуки, оскільки чимало науковців, вивчаючи ті чи ті аспекти проблеми, публікують результати своїх спостережень лише в наукових

статтях, хоча працюють багато років і на високому професійному рівні. Щоб показати увесь спектр термінологічних проблем юриспруденції, на наш погляд, варто враховувати численні публікації з проблем юридичної термінології, розпорошені в різних фахових виданнях, періодиці, матеріалах наукових конференцій та інших наукових заходів. У цих публікаціях можна простежити й появу нових ідей, і їх поширення, й актуальність проблематики, і засвідчити відсутність чи брак досліджень у певному аспекті. Для аналізу сучасного стану наукової галузі та прогнозування її розвитку в найближчій або й віддаленій перспективі це конче потрібно.

Зазначимо, що перші кроки в цьому напрямку зробила І.М. Кочан, яка в 2014 р. проаналізувала праці, опубліковані в наукових збірниках «Українська термінологія і сучасність» та «Проблеми української термінології» за період 2000 – 2013 рр. [2, с. 112 – 117], а 2017 р. розглянула дисертації з юридичної термінології за 2000 – 2016 рр. [3, с. 80 – 92]. Надалі огляд праць зробив 2018 р. Г.О. Ус у статті «Українська правнича термінологія в новітніх пошукових парадигмах» [4, с. 51 – 54], порівнявши напрями досліджень юридичної термінології в українському, білоруському, російському та польському термінознавстві.

На продовження цієї справи ми подаємо нижче предметно-тематичну систематизацію спільного доробку мовознавців та правознавців із проблем юридичної термінології переважно за період з 90-х років ХХ ст. і донині, яка, враховуючи темпи розвитку сучасних знань і необхідність моніторингу та діагностики термінологічних проблем у сфері права, надалі має постійно поповнюватися.

Актуалізація проблем юридичної термінології. З часів заснування Українською правничою фундацією науково-практичного часопису «Українське право» (1994) на його сторінках з'являється низка статей, де наголошено на невідкладності вирішення проблем української юридичної термінології, підкреслено її особливу роль у державотворенні, значення для правової реформи й кодифікаційних робіт, визначено стратегічні завдання, необхідні організаційно-наукові заходи. Автори перших статей – С.П. Головатий, Ю.Є. Зайцев, І.Б. Усенко, їхня спільна стаття – «Правнича термінологія і державотворчий процес» (1995). С.П. Головатий є автором праць «Про потребу укладання словників української правничої термінології» (1994), «Проблеми термінології у новій кодифікації українського законодавства» (1995); Ю.Є. Зайцев – «Деякі питання стратегії та методики термінологічних робіт у період кодифікації українського законодавства» (1996), «Проект цивільного кодексу України як основа для розбудови української правничої терміносистеми» (1997), «Автентичність правового тексту та проблеми його термінологічно-мовного оформлення (на матеріалі проекту Цивільного кодексу України)» (1997), «Методико-організаційні засади опрацювання термінології проекту Цивільного кодексу України» (1999), «Юридико-технічна (юридично-технічна – Ред.) неунормованість законодавства як джерело порушення прав людини» (2003); І.Б. Усенко – «Правничо-термінологічні дослідження: зміна пріоритетів» (1995), «Українська правнича термінологія: на шляху до вирішення проблеми» (1996) (у співавторстві з Ю.Є. Зайцевим).

Серед публікацій мовознавців цього періоду актуалізують проблеми української термінології в загальнонаціональному масштабі провідні вчені-термінологи й лексикологи – члени Української комісії з питань правничої термінології, які

підписали Акт термінологічно-мовної експертизи проекту Конституції України 10 березня 1996 р., – О.О. Тараненко – «Лінгвістичні проблеми української термінології на сучасному етапі» (1997) та Л.О. Симоненко – «Українська наукова термінологія: стан та перспективи розвитку» (2001), «Нові підходи до розбудови української наукової термінології другої половини ХХ – початку ХХІ ст.» (2005); «До питання нормування та розбудови української правничої термінології» (2005). До цієї проблеми звертаються також Г. П. Їжакевич («Лінгвістичні засади розбудови та унормування української правничої термінології»; 1995), Т.І. Панько («Проблеми вивчення і розбудови терміносистем української мови»; 1993; «Суспільна потреба, соціальні передумови та лінгвістичні критерії унормування української правничої термінології»; 1995), Л.М. Полоуга («Національна термінологія і термінографія», «Засади уніфікації українських терміносистем і орфографічні норми»; 1998), В.В. Дубічинський («Організація термінографічної праці в Україні»; 2001). Усі ці та багато інших праць українських мовознавців сприяли формуванню засад загального та юридичного термінознавства.

Актуальним *теоретико-методологічним* проблемам юридичної термінології присвячено статті Т.Р. Кияка «Прагматичні аспекти стандартизації української термінології» (1993), «Проблеми тактики українського термінотворення» (1997); І.М. Кочан «Про правничу термінологію як відкриту систему» (1997); Н.В. Артикуци «Проблеми і перспективи вивчення юридичної термінології» (1998), «Термінологічно-правовий фонд української мови: проблеми методології дослідження» (1999), М.М. Антонович «Термінологічні проблеми впровадження норм Європейської конвенції щодо прав людини у законодавство України» (1998), «Термінологічні аспекти імплементації міжнародних норм щодо прав людини» (2000); С.П. Кравченко «Мова як фактор правоутворення та законотворення» (2000); Г.С. Онуфрієнко «Термінологічний знак в юридичному дискурсі» (2003) та ін. Серед нинішніх публікацій у річизі цієї проблеми – статті С.О. Белевцової «Актуальні проблеми сучасної вітчизняної законодавчої термінології» (2012), Н.О. Горобець «Проблеми використання юридичної термінології в законодавстві України» (2016), М.І. Любченко «Юридична термінологія: поняття, особливості, види» (2015) та ін.

Термінологію права як *прояв правової культури* розглядають Р.В. Чернолуцький, Р.Б. Шишка, О.В. Кушнарьова, О.М. Каленюк та ін.; як *складник юридичної техніки* – Ж.О. Дзейко, А.Ф. Ткачук, І.І. Онищук, І.Д. Шутак, Т.І. Дудаш, О.В. Богачова, О.В. Гладківська, О.С. Кушнарьова, М.І. Любченко, в аспекті *термінологізації правових норм* – Л.І. Заморська, як *об'єкт правничої лінгвістики* – Ю.Ф. Прадід, А.С. Просяна, Л.М. Василькова, у *контексті правової визначеності* – Ю.І. Матвєєва, В.Г. Антошкіна та ін. Термінологію права як *складник правничої мови, або мови певної галузі права, підгалузі, кодексу, закону, різновиду юридичних документів* – Л.М. Шестопалова, П.М. Балтаджи, О.С. Колюшева, С.А. Юлдашева, Т.І. Бровченко, М.І. Клочко та ін.

Семіотико-герменевтичні та *семантичні* аспекти термінології права аналізують С.Е. Зархіна, Г.С. Онуфрієнко, В.І. Шишкін, В.Г. Фатхутдінов, М.С. Поліщук, Л.М. Сингова. Т.І. Дудаш, П.М. Рабінович.

Проблематика *поняттєвої основи терміна і термінології у праві, уточнення змісту та співвідношення понять права, диференціації та чіткого розмежування окремих правових категорій, удосконалення термінології на позначення*

певних понять у законодавстві України є надзвичайно актуальною для правознавців різних напрямів, тому публікацій правників у цьому напрямі значно більше, ніж праць мовознавців. На такі проблеми звертають увагу відомі вчені Ю.С. Шемшученко, Н.М. Оніщенко, П.П. Підюков, Л.Є. Гапонова, А.О. Романченко, О.В. Олькіна-Дабіжа, В.С. Бігун, Ю.П. Пацурківський, М.І. Паславський, І.А. Сердюк, М.П. Стрельбицький, С.С. Тучков, Т.І. Пашук, Т.І. Бровченко та ін.

У когнітивно-дискурсивному аспекті такі праці становлять неабиякий інтерес, оскільки містять цікавий матеріал для термінознавчих спостережень із позицій моделювання правового знання у фахово-правовому дискурсі. Вони дають приклади того, як у процесі осмислення сутності термінів не лише вербалізується й моделюється правове знання в певній сфері фахової комунікації, але й продукується нове знання, і наскільки легко терміносистеми як семіотичний феномен піддаються свідомому впливу з боку тих, хто застосовує термінологічний інструментарій як знаряддя правового пізнання і як засіб розвитку й удосконалення самого права.

Юридичну термінологію як *відображення світоглядних ідей певної правової культури*, зв'язок термінів із *правовою ментальністю*, з *особливостями праворозуміння* народу розглядають Т.І. Дудаш, П.М. Рабінович, А.М. Кучук.

Ураховуючи великий обсяг юридичного словника української мови та багатогалузеву спеціалізацію права, науковці обирають об'єктом своїх термінологічних досліджень ту чи ту галузь права (галузь законодавства) або її підсистему. У кожній із них свій словниковий склад, структура, система внутрішніх і зовнішніх зв'язків, свої термінологічні проблеми. Про «термінологічний стан» певної галузі, ступінь її розпрацьованості або «термінологічної проблемності» можна дізнатися з кількості публікацій та їх змісту. Ось до яких сфер права (галузей, підгалузей, інститутів права тощо) нині звернута увага мовознавців і правознавців: *конституційного права* (П.Є. Луньо, Р.Л. Наливайко, О.О. Любченко), *державно-територіального устрою* (В.В. Сухонос); *муниципальних виборчих систем* (В.В. Віхляєв), *цивільного права* або тексту кодексу (Р.І. Монастирська, М.Р. Шевченко, О.П. Пилипенко, А.О. Романенко, І.А. Галіахметов, Т.В. Ільчук, Л.М. Косовський, Р.Б. Шишка); *зобов'язального права* (Т.В. Боднар, В.М. Коссак); *приватного та публічного права* (Є.О. Харитонов, О.І. Харитонова); *приватного права і підприємництва* (І.А. Янчук, С.І. Шимон); *кримінального права (кодексу)* (З.А. Тростюк, С.С. Тучков, Т.А. Космеда, Л.М. Василькова, В.М. Бурдін, Я.Г. Лизогуб, І.О. Рощина, М.І. Хавронюк, В.Й. Коржанський, Н.В. Корольова, Ю.А. Пономаренко); *кримінально-процесуального законодавства (кодексу)* (В.М. Стратонов, С.В. Великанов, Р.Ю. Савонюк); *кримінального судочинства* (А.В. Красницька); *криміналістики* В.Я. Радецька, Л.Є. Гапонова, *експертно-криміналістичної термінології* (В.М. Атаманчук), *терміни судові* (З.М. Хоміцька, І.В. Назаров), *судової експертизи* (М.О. Богославська), *судової балістики* (А.М. Поповський, Л.Є. Гапонова), *судово-медичної та судово-психіатричної термінології* (О.І. Герасименко, А.С. Лісовий, К.А. Лісовий, Ю.О. Томіна, К.Г. Чопівська); *міжнародного медичного права* (М.Р. Барішніков); *міжнародного права* (Н.В. Разбегіна); *митного права* (А.В. Ємець, Є.М. Компанець); *термінологія у сфері адміністративно-правової охорони* (А.Г. Алексеев, Л.Л. Синюга, Т.І. Пашук); *термінологія з питань визначення місця та ролі органів прокуратури* (М.М. Бурбика); *термінологія адміністративно-деліктного*

права (С.В. Омельянчик); екологічного права (Ю.С. Шемшученко, В.П. Непийвода, А.П. Гетьман); інформаційного права (О.В. Гладківська, Т.А. Костецька, Д.О. Сікорський); інформаційного тероризму (М.П. Стрельбицький), юридичної термінології з проблем надзвичайних ситуацій (В.С. Білобородько), цивільного захисту (О.Ф. Кучеренко); спортивного права (І.Р. Процик) тощо.

На проблемі єдності термінології (у використанні та визначеннях термінів нормативно-правових актів); єдності термінологічного інструментарію під час визначення способів тлумачення норм права, у побудові законодавчих *дефініцій* наголошують І.І. Онищук, О.В. Капліна, Н.В. Артикуца, А.В. Хворостянкіна, Т.С. Подорожна, В.І. Риндюк, І.Д. Шутак, О.В. Кушнарьова, О.В. Хоменко. Питання удосконалення, уніфікації, унормування, стандартизації юридичної термінології висвітлюють І.М. Кочан, Л.Л. Беседна, А.В. Корж, Н.М. Фонташ, Х.О. Шаповал, Г.А. Сергєєва, Т.М. Іллюк, В.С. Білобородько. До системності, систематизації, структури, структурування та структурного аналізу юридичної термінології привертають увагу у своїх статтях Р.Р. Лободзець, В.Г. Резнік, В.М. Атаманчук, Н.В. Разбегіна, Л.Є. Гапонова, С.А. Юлдашева, Н.І. Сельнікова, Н.П. Яцишин та ін.

В історичному та історіографічному аспектах розглядають проблеми юридичної термінології І.Б. Усенко, О.М. Каленюк, А.Ф. Коваль, Н.С. Трач, М.Б. Вербенец, Н.Й. Коцюба, Л.Є. Гапонова, М.Д. Ходаківський, М.С. Глакович; історії становлення та розвитку термінологічної лексики права присвячені праці Н.В. Артикуци, Б.Р. Стецюка, М.Б. Вербенец, Л.Є. Гапонової, А.Ф. Ковалю, І.М. Кочан, Л.В. Наконечної, Н.Р. Шеремети, М.М. Панько, І.М. Гумовської, О.В. Кравченко, Н.Є. Толкачової, І.І. Ковтун, М.М. Бедрія. До питань походження, генезису, етимології, історії термінів права звертаються у своїх працях Я.Д. Ісаєвич, Н.В. Артикуца, С.Б. Карвацька, М.Ю. Рязанов, К.О. Трихліб, З.М. Хоміцька, Т.В. Заплітна, А.О. Федорова, А.О. Гачкевич, О.С. Чмир, П.М. Рабінович, Т.І. Дудаш, Т.В. Громко та ін. Когнітивні та історико-когнітивні аспекти термінів права розглядають Т.С. Пристайко, Л.П. Столярова, Е.В. Неженець, І.Д. Фаріон та ін. Семантика юридичних термінів та семантичні процеси у терміносистемах права слугують предметом спостережень для М.І. Гумовської, Л.Є. Гапонової, А.М. Ляшук, Г.І. Сидорук, Е.Т. Дерді, О.Г. Шкути, І.А. Янчук. Парадигматичні і синтагматичні характеристики юридичним термінам надають Л.О. Тименко, Л.Є. Гапонова, Р.І. Левицька, В.В. Архелюк, В.Я. Міщенко, Т.В. Супрун, А.В. Панаськов, О.П. Козоріз, О.В. Минзак, Н.А. Ковальчук, за особливостями функціонування термінів спостерігають С.О. Белевцова, С.А. Юлдашева, Н.В. Давиденко, Є.В. Конкіна та ін.

Проблеми терміноворення та дериваційні параметри юридичних термінів висвітлюють у своїх працях Т.Р. Кияк, І.М. Кочан, О.В. Баланаєва, А.В. Просяна, Л.Є. Гапонова, Г.С. Онуфрієнко, Н.В. Разбегіна, О.М. Фецишин, В.К. Омельчук, Р.І. Монастирська. У складі юридичної термінології є авторські терміни, запропоновані до вжитку з відповідним обґрунтуванням. Наприклад, Ю.І. Римаренко увів у науковий обіг термін *етнодержавознавство*, С.П. Головатий – *правовладдя*, О.М. Костенко – *комплекс сваволі та ілюзій* та ін. Проте такий аспект авторського термінотворення, на наш погляд, дуже цікавий, ще не був предметом вивчення.

В умовах євроінтеграції особливої актуальності набули питання *взаємодії терміносистем права України та ЄС* (А.Л. Гідора, В.І. Романченко, Л.В. Чурсіна, Л.Р. Грицаєнко, К.О. Трихліб), *запозичень юридичних термінів з інших мов* (І.М. Кочан, О.С. Колюшєва, К.А. Гупал, Г.А. Сергєєва, С.О. Бєлєвцова, Т.В. Супрун, Н.В. Разбєгіна); *теоретичні та прикладні аспекти перекладу юридичних термінів* (Ю.Є. Зайцев, С.П. Головатий, А.С. Загороднюк, А.А. Дудка, Д.С. Касяненко, Т.В. Супрун, А.В. Корж, А.О. Бойко, О.О. Лавриненко, В.Я. Міщенко, Г.І. Сидорук, В.В. Архелюк, Р.І. Левицька, О.М. Дуфєнюк та ін.); *Термінологічні аспекти імплементації міжнародних норм* висвітлюють М.М. Антонович, А.М. Кучук; *проблеми соціально-правової та мовно-правової асиметрії терміносистем, термінологічні лакуни* – Т.Р. Кияк, О.А. Шаблій, Б. Шльєср, М.В. Черєвко та ін.

У *дискурсивно-комунікативному аспекті* досліджують юридичну термінологію А.С. Токарська, О.В. Доценко, І.М. Гумовська, А.В. Грицьків, Т.В. Гороховська та ін. Питання *трансферу термінів із наукової сфери в юридичну, набуття правового статусу термінів* репрезентував І.В. Діордіца (на прикладі термінології кібербезпекової політики).

Коли юридична термінологія стала об'єктом вивчення і предметом викладання у закладах вищої освіти, передусім юридичної, з'явились публікації, присвячені *науково-теоретичним, методичним та навчально-дидактичним аспектам навчання студентів-правників*. Ця проблематика відображена в працях Н.В. Артикуци, Л.І. Чулінди, Г.С. Онуфрієнко, С.С. Миронюк, М.Й. Криськова, І.М. Сушинської, П.Г. Давидова, А.С. Токарської, І.І. Харченко, Т.В. Громко, І.П. Липко, Л.М. Черноватого, Г.П. Проценко та ін.

Лексикографічні аспекти юридичної термінології, пов'язані з презентацією юридичних термінів у словниках різних типів, висвітлюють Л.М. Томіленко, Г.С. Онуфрієнко, Н.В. Давиденко, Л.М. Василькова; про *автоматизовані термінологічні системи законодавства та електронні словники юридичних термінів* повідомляють Л.Л. Бєсєдна, О.А. Шаблій. Щодо *статистичних параметрів* юридичних термінів знайдено лише публікацію О.П. Козоріз, виконану на матеріалі китайської мови.

Для практичної допомоги правознавцям і широкому загалу читачів у розв'язанні мовно-термінологічних проблем у періодичних виданнях «Термінологічний вісник», «Українська мова» та інших відкрито спеціальні *консультаційні рубрики*, де авторитетні мовознавці надають рекомендації щодо правильного вживання юридичних термінів (К.Г. Городєнська, С.Я. Єрмоленко, В.Л. Іващенко, Л.В. Туровська, Л.О. Симоненко, Н.О. Яценко, Л.М. Василькова).

У юристів рекомендації правників щодо вибору терміна для кодифікації або правильного розуміння його змісту, диференціації близьких за змістом, проте не тотожних термінів зазвичай розпорошені в різних виданнях, а тому потребують спеціального моніторингу, вивчення та аналізу. Думка фахівця-правознавця має беззаперечну цінність і має враховуватися термінологами. Заслужують на увагу у цьому плані статті В.Г. Фатхутдінова, О.В. Бауліна, М.І. Паславського, І.А. Сердюка, Л.А. Луць, І.Г. Козуб, Л.М. Синьової та ін.

Ознайомлення зі змістом численних статей із теоретико-методологічних та практичних проблем юридичної термінології дозволило визначити такі основні напрями в сучасному розвитку юридичного термінознавства в Україні:

1. Історія (історіографія) юридичного термінознавства та юридичної термінографії. 2. Теорія юридичного термінознавства (загальнотеоретичне юридичне термінознавство. 3. Галузеве юридичне термінознавство (за усіма галузями сучасного права). 4. Історичне (діахронійне) та історико-порівняльне юридичне термінознавство. 5. Системно-структурне юридичне термінознавство. 6. Когнітивно-семасіологічне та когнітивно-дискурсивне термінознавство. 7. Порівняльне (компаративне) юридичне термінознавство. 8. Функційно-стилістичне юридичне термінознавство. 9. Комп'ютерне і статистичне юридичне термінознавство. 10. Лексикографічне (термінографічне) юридичне термінознавство. 11. Лінгводидактичне (науково-навчальне) юридичне термінознавство. 12. Науково-організаційне та науково-експертне юридичне термінознавство.

Якщо порівняти, куди саме спрямовують свої пошуки мовознавці і правники в царині юридичної термінології, то можна зауважити, що предметом своїх термінологічних досліджень мовознавці обирають, як правило, різноманітні мовні явища, процеси, характеристики (семантичні, генетичні, граматичні, дериваційні, стилістичні; парадигматика, синтагматика, варіативність тощо). Мовники, наприклад, можуть вивчати юридичну термінологію як фрагмент національної мовної картини світу, юристи – як вербальну модель правових знань. Правознавці у своїх дослідженнях розглядають юридичну термінологію як систему понять певної конкретної галузі права (законодавства) або конкретного акта(ів) (закону, кодексу, різновиду актів або документів), термін їх цікавить насамперед у поняттєво-змістовому та правовому аспектах, наприклад, в аспекті правового статусу (що в мовознавчих дослідженнях трапляється рідко). Юристи значно частіше аналізують конкретні питання з різних галузей права (законодавства), які ставить перед ними юридична практика; якщо розглядають юридичну термінологію загалом, то в контексті загальної теорії права або як складник юридичної техніки, мовники ж – у річищі юридичного термінознавства, юридичної термінографії та юридичної лінгвістики. І хоча кількісні показники роботи правників і мовників у кожному з напрямів істотно різняться (наприклад, за функційно-стилістичним напрямом пошуки провадять здебільшого мовознавці), але у справі укладання юридичних словників за кількісними параметрами правознавці випереджають мовників, водночас якість лексикографічної інтерпретації термінів у лінгвістичних термінологічних словниках вища. Але в усіх виділених парадигмах дослідження беруть участь і мовознавці, і правознавці.

У сучасних умовах найбільш активно розвиваються такі вектори юридичного термінознавства, як порівняльне (компаративне), галузеве (хоча далеко не всі галузі сучасного права охоплені дослідженнями, увага сфокусована насамперед на проблемах конституційного, цивільного, кримінального та кримінально-процесуального права), дещо сповільнилися загальнотеоретичні та методологічні пошуки. Певні здобутки є в історіографічному сегменті, проте недостатньо уваги приділено історії формування термінологічно-правового фонду української мови (ми досі не маємо історичного словника юридичних термінів української мови, у дослідженнях не здійснена повна історична реконструкція терміносистеми українського права). Динамічно розвивається когнітивно-семасіологічне та когнітивно-дискурсивне термінознавство, яке має дослідити юридичну термінологію як мовно-знакову модель правового знання,

розкрити її потенціал у продукуванні нових знань, її зв'язок із правосвідомістю, подати специфіку юридичного дискурсу в усіх його різновидах. У розробленні науково-навчального (лінгводидактичного) напрямку активно й плідно взаємодіють термінознавці-мовники з правниками. Впровадження в систему вищої юридичної освіти та підготовки нормопроектувальників в Україні курсів із юридичної термінології, юридичного термінознавства, юридичної мови та правничої лінгвістики стимулювало створення нових науково-методичних та навчально-методичних матеріалів (програм, підручників і навчальних посібників). Але в нинішніх умовах особливої актуальності та соціальної значущості набувають напрями «Науково-організаційне та науково-експертне юридичне термінознавство» і «Комп'ютерне юридичне термінознавство», від поступу яких значною мірою залежить динаміка руху в усіх інших напрямках.

Отже, юридичне термінознавство в сучасній Україні активно розвивається, однак достатньо хаотично й нерівномірно. Його пошуки, з одного боку, стимулюють потреби суспільства у впорядкованій, унормованій та уніфікованій юридичній термінології, численні проблеми, пов'язані з терміновживанням у сфері законодавства, у науково-правовій сфері, у щоденній юридичній практиці. З іншого боку, його розвиток гальмується через те, що державна політика і комплекс заходів на її здійснення (створення і діяльність Української комісії з питань правничої термінології, проведення термінологічно-мовної експертизи законів та інших нормативно-правових актів України, організація всеукраїнських конференцій із проблем юридичної термінології) були призупинені. І хоча українські науковці і в цих умовах продовжують працювати над проблемами юридичної термінології в різних напрямках і в різних аспектах, настав час для державного планування та вжиття необхідних організаційних заходів для налагодження ефективної системної співпраці науковців різних сфер у справі фронтального вивчення, цілісного лексикографічного опису, уніфікації та стандартизації української юридичної термінології.

З цією метою має бути створений за державної підтримки єдиний (спільний для мовознавців і правознавців) науковий центр із проблем юридичної термінології, а також Національна термінологічна комісія для експертної оцінки термінології чинного законодавства та законопроектів, розроблення науково-методологічних засад та методики мовно-термінологічної експертизи нормативно-правових актів та інших документів.

На базі наукового центру з проблем української юридичної термінології потрібно: 1) створити електронну базу даних для генерального реєстру всіх термінів і термінологічних словосполучень, що функціонують у сфері права (це стане основою для різноманітних наукових досліджень юридичної термінології та укладання словників юридичних термінів різних типів); 2) започаткувати електронну картотеку труднощів терміновживання, в якій фіксувати запитання й офіційні запити з проблемних питань юридичної термінології для їх належного опрацювання термінознавцями, класифікації помилок, укладання нормативного словника та розроблення рекомендацій щодо правильного вживання юридичних термінів; 3) вести електронний облік розробок у сфері юридичного термінознавства і юридичної термінографії (українських та міжнародних); 4) організувати періодичне спеціалізоване міжгалузеве видання (журнал, збірник наукових праць) з актуальних проблем юридичної термінології;

5) запропонувати спеціалізовані курси з юридичного термінознавства для нормопроектувальників, держслужбовців, укладачів юридичних словників, редакторів юридичної літератури, перекладачів юридичних текстів, науковців-дослідників юридичної термінології у різних напрямках; 6) створити лабораторію для надання експертної оцінки з позицій сучасного термінознавства словників, наукової та навчальної літератури, надання консультацій з питань юридичної термінології.

1. Артикуца Н.В. Термінологічно-правовий фонд української мови: проблеми методології дослідження. *Система і структура східнослов'янських мов*: Міжкаф. зб. наук. праць. Київ: НПУ ім. М.П. Драгоманова, 1999. С. 164 – 187.
2. Кочан І.М. Правнича термінологія крізь призму лінгвістики. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія «Проблеми української термінології»*. 2014. № 791. С. 112 – 117.
3. Кочан І.М. Українське термінознавство ХХІ ст. у кваліфікаційних працях. *Термінологічний вісник*. 2017. Вип. 4. С. 80 – 92.
4. Ус Г.О. Українська правнича термінологія в новітніх пошукових парадигмах. *Південний архів: Зб. наук. праць. Філологічні науки*. Вип. LXXIII. Херсон, 2018. С. 51 – 54.

Nataliia Artykutsa

LEGAL TERMINOLOGY IN UKRAINE: MODERN STATE, MAIN STRANDS AND PERSPECTIVES

This article deals with a large specter of scientific works of Ukrainian linguists and legal scholars in the sphere of legal terminology, actualizing problems of normalization and unification in Ukraine, solving language-terminological issues in modern jurisprudence. Analysis and systematization of the Ukrainian scientists (linguists and legal scholars) works allows us to determine in which spheres legal terminology researches are conducted and will be developed further in legal terminology as a new independent scientific branch of interdisciplinary research. Author distinguishes such main ways in the development of modern legal terminology as: history (historiography) of legal terminology, theory of legal terminology, specialized legal terminology (all spheres of modern law); historical (diachronic) and historical-comparative legal terminology; systematically-structural legal terminology; gnoseological terminology, cognitive-semasiological and cognitive-discursive terminology; comparative and law terminology; functionally-stylistic legal terminology, digital and statistical legal terminology; vocabulary legal terminology; lingvodeducational (scientific-educational) legal terminology; organizational and expert legal terminology. Comparative study of the contributions made by linguists and legists in the development of these spheres gives us an opportunity to make a number of conclusions about priorities, directions of scientific interests, identify points of interest for both of them and those that are specifically interesting and lie in the competence of either linguists or legists. As a conclusion, author emphasizes the need of state planning and implementation a number of scientific and organizational measures for complex study, full lexicographical description, unification and standardization of the Ukrainian legal terminology.

Key words: term, terminology, legal term, legal terminology, legal terminography, specialized terminology, trends of legal terminological research.